

КОНЦЕПТ ОЗНАКИ М'ЯКИЙ КРИЗЬ ПРИЗМУ КАТЕГОРІЙ

Досліджується лінгвокогнітивний концепт ознаки М'ЯКИЙ на матеріалі оцінно-категоризаційного потенціалу англійського ядерного прикметника *soft*. Встановлено кількісну перевагу експеріенціально-параметричної категорії, яка слугує основою для перекатегоризації ознаки “м'який” в інших сферах досвіду.

Ключові слова: лінгвокогнітивний концепт, категоризація, прототипічна ситуація, семантична сфера дії, когнітивна ознака

Исследуется лингвокогнитивный концепт признака МЯГКИЙ на материале оценно-категоризационного потенциала английского ядерного прилагательного *soft*. Установлено количественное преимущество эксперіенциально-параметрической категории, которая служит основой для перекатегоризации признака “мягкий” в другие сферы опыта.

Ключевые слова: лингвокогнитивный концепт, категоризация, прототипическая ситуация, семантическая сфера действия, когнитивный признак.

The article focuses on the linguo-cognitive concept of the feature *SOFT* on the basis of the evaluative categorizing potential of the English central adjective *soft*. The research has yielded the following results: experiential-parametrical category has the highest quantitative value and serves as the foundation for further categorization of the feature “soft” into other domains of a human’s experience.

Key words: linguo-cognitive concept, categorization, prototypical situation, semantic sphere of functioning, cognitive feature.

У фокусі запропонованої розвідки перебуває лінгвокогнітивний концепт ознаки М'ЯКИЙ, який належить до базового рівня концептуалізації [4, с. 105] та охоплює закодовані у мові первинні ментальні репрезентації, які пов'язані з перцептивним досвідом людини (чуттєвими образами), а отже, належить до наївної концептуальної моделі світу. На думку А. П. Мартинюк, “(лінгво)когнітивний концепт є втіленням тілесного сенсомоторного та інтроспективного досвіду людини, сформованого в рамках певної лінгвокультури”. Лінгвокогнітивний концепт, до того ж, досить динамічний, “він не існує в готовому вигляді і в кожному новому досвіді конструювання конструюється “оновлений” концепт” [1, с. 5]. Саме динаміка розвитку перцептивного концепту, його залежність від еволюції когнітивних структур людини та стрімкого розвитку інформаційно-технологічного простору зумовлюють потребу в його дослідженні. У зв'язку з цим, застосування основоположного у сучасній лінгвістиці антропоцентричного підходу до опису мовних явищ дає змогу зосередити увагу дослідника на аналізі змістової сторони лексичних одиниць кризь призму знань, представлених у значеннях цих одиниць.

Оскільки дослідженню концептів м'язових та тактильних відчуттів досі не було присвячено окремого дослідження (відома праця Л. В. Лаєнко, в якій автор аналізує перцептивну ознаку “м'який” як одну з складових домену “Дотик” [3]), ми задалися метою з'ясувати особливості категоризації концепта ознаки М'ЯКИЙ кризь призму семантичних сфер дії ядерного прикметника *soft*. Для того, щоб простежити, яким чином ментальний образ М'ЯКИЙ репрезентовано у мовному узусі, ми проаналізували контекстуальні ситуації, які містять конкретну інформацію про “оновлення” або розширення аналізованого концепту, тобто сферу його вербалізації. Зазначимо, що ядерний прикметник *soft* є одним із первинних мовних засобів об'єктивації концепту М'ЯКИЙ в англійській мові. Крім того, тип об'єкта концептуалізації за ознакою “м'який” несе важливу інформацію про категоризацію ознаки, конкретизуючи її природу. **Матеріалом** для дослідження слугує вибірка з текстів англомовної художньої літератури за 1990–2013 рр., а також емпіричні дані з британського (BNC) та американського (COCA) корпусів англійської мови із загальною кількістю 1628 фрагментів.

На думку Г. І. Кустової, ознака “м'який” належить до експеріенціальної категорії (будучи протиставленою параметричній), оскільки рос. *мягкий* “характеризує ознаку предмета X через вплив, який здійснюється на людину Y через відчуття Y-а: *мягкая постель* – на якій людині м'яко спати, *мягкое наказание* – яке не чинить значну негативну дію на Y-а” [2, с. 33]. Разом з тим, концептуальний характер ознаки “м'який” в англійській лінгвокультурі досі залишається неуточненим.

Денотативна семантика англійського прикметника *soft* базується на концептуальній структурі “піддатливий до тиску; якому бракує твердості; який легко зігнути, порізати, стиснути; з гладкою поверхнею або текстурою, приємний на дотик, не грубий і не жорсткий”. Як бачимо, первинне значення лексичної одиниці *soft* досить об'ємне та неоднозначне. Доцільно, на нашу думку, розглянути цілісну картину прототипічної ситуації (термін Г. І. Кустової) репрезентації ментального образу ознаки “м'який”. Зокрема, з погляду психології чуттєвого пізнання, людина здатна пізнавати м'якість предмета як одну з його основних механічних властивостей завдяки взаємодії тактильних та м'язово-суглобних відчуттів. Отже, концепт ознаки М'ЯКИЙ охоплює два аспекти: *експеріенціальний*, який несе інформацію про відчуття людини при взаємодії з м'яким об'єктом, та *параметричний*, який вказує на фізичну властивість невіддатливості до тиску об'єктів навколишньої дійсності. Основним фактором концептуалізації та оцінки об'єкта за ознакою “м'який” є тактильний контакт, за якого ознака “м'який” може вказувати або на якість дотикової поверхні об'єкта, або на його внутрішню будову / консистенцію. У процесі активного дотику людина виконує спрямовану дію на об'єкт (натискує / гниє / розрізає його), при цьому об'єкт не чинить опору зовнішньому тиску та змінює свою форму. Параметрами м'якості з точки зору фізики виступають: 1) відсутність опору, 2) пластичність, 3) об'єм / товщина. Можлива й інша прототипічна ситуація – коли людина діє на об'єкт, який при цьому деформується й набуває форму відповідно до частин тіла людини, не чинить жодного впливу на органи дотику, тому людина

одержує приємні відчуття. Актуалізуються параметри 4) фізіологічні відчуття (комфорт), а також 5) позитивна оцінка від взаємодії з м'яким об'єктом. Важливо наголосити, що актуалізація того чи іншого параметра і, відповідно, концептуалізація ознаки "м'який" цілком залежать від типу об'єкта, з яким взаємодіє людина.

Оскільки "концептуалізація спрямована на виділення мінімальних одиниць досвіду", або ж являє собою "процес і результат виділення типових смислів" [5, с. 7-8], доцільно, на нашу думку, проаналізувати категоризацію актуалізованих когнітивних ознак концепту М'ЯКИЙ у відповідності до типу об'єктів, які дана ознака номінує. Аналіз сполучуваності прикметника *soft* з іменниками в атрибутивних та предикативних конструкціях (включаючи і постпозицію), засвідчив надзвичайно широку палітру категоризації концепту ознаки М'ЯКИЙ. За результатами контекстуального та концептуального аналізів, нами виділено такі семантичні сфери дії (категорії) прикметника *soft*, подані нижче (див. табл. 1-6):

Таблиця 1

**Оцінно-категоризаційний потенціал ЛО *soft*
в експериментально-параметричній сфері**

№ п/п	Тип об'єкта	Ступінь затребуваності концептуалізованих об'єктів у відсотках (%)	Тип оцінки	Приклади
Експериментально-параметрична сфера				
1	поверхня та покриття	18,3	експериментально-параметрична оцінки	<i>soft ground</i>
2	тіло, частини тіла людини та тварини	15,6		<i>soft hand</i>
3	їжа	13,6		<i>soft pretzel</i>
4	одяг та взуття	9,4		<i>soft shirt</i>
5	речовини та матеріали	9,3		<i>soft wax</i>
6	предмети для сидіння / лежання	8,4		<i>soft bed</i>
7	шкіра, тканина та вироби з них	6,5		<i>soft curtains</i>
8	речі домашнього вжитку та трудової діяльності	5,1		<i>soft scrub</i>
9	шерсть, волосся	4,3		<i>soft hair</i>
10	риси обличчя	2,6		<i>soft lips</i>
11	флора	2,4		<i>soft plant</i>
12	речі особистої гігієни, косметика	1,8		<i>soft lipstick</i>
13	контейнери	1,7		<i>soft sack</i>
14	живі істоти	0,6		<i>soft puppy</i>
15	паперова продукція	0,4		<i>soft paper</i>
	Всього 787 контекстів	100 %		

Таблиця 2

**Оцінно-категоризаційний потенціал ЛО *soft*
у власне параметричній сфері**

№ п/п	Тип об'єкта	Ступінь затребуваності концептуалізованих об'єктів у відсотках (%)	Тип оцінки	Приклади
Власне параметрична сфера				
1	звукові реалії	38,8	параметрична оцінка	<i>soft murmur</i>
2	світлові реалії	14,5		<i>soft glow</i>
3	геометричні фігури, лінії	9,3		<i>soft wave</i>
4	міміка, вираз обличчя	6,1		<i>soft chin</i>
5	рухи та фізичні дії людини	5,9		<i>soft pinch</i>
6	економічні реалії	5,9		<i>soft sell</i>
7	вербальні дії	5,5		<i>soft prayer</i>
8	природні реалії	5,2		<i>soft drizzle</i>
9	просторові об'єкти	2,9		<i>soft target</i>
10	політичні реалії	1,9		<i>soft coup</i>

11	міра ваги, кількості	1,3		<i>soft dose</i>
12	фізичні процеси	0,9		<i>soft X-ray</i>
13	статура	0,5		<i>soft for the army</i>
14	комп'ютерні реалії	0,5		<i>soft phone</i>
	Всього 560 контекстів	100 %		

Таблиця 3

**Оцінно-категоризаційний потенціал ЛО soft
в етично-духовній сфері**

№ п/п	Тип об'єкта	Ступінь затребуваності концептуалізованих об'єктів у відсотках (%)	Тип оцінки	Приклади
Етично-духовна сфера				
1	вдача / людина за духовними характеристиками	50,9	етична оцінка	<i>soft heart</i>
2	вербальні дії	23,7		<i>soft language</i>
3	манери поведінки, взаємостосунки	19,3		<i>soft approach</i>
4	політичні реалії	4,4		<i>soft left</i>
5	живі істоти	1,8		<i>soft wolves</i>
	Всього 114 контекстів	100 %		

Таблиця 4

**Оцінно-категоризаційний потенціал ЛО soft
у психофізіологічній сфері**

№ п/п	Тип об'єкта	Ступінь затребуваності концептуалізованих об'єктів у відсотках (%)	Тип оцінки	Приклади
Психофізіологічна сфера				
1	природні реалії	27,1	кінестетично-параметрична оцінка	<i>soft warmth</i>
2	смакові та ольфакторні реалії	25,4		<i>soft flavour</i>
3	фізіологічні та медичні реалії	20,3		<i>soft pain</i>
4	рухи та фізичні дії	15,3		<i>soft embrace</i>
5	типи зайнятості	7		<i>soft pedaling</i>
	Всього 59 контекстів	100 %		

Таблиця 5

Оцінно-категоризаційний потенціал ЛО soft в емоційно-оцінній сфері

№ п/п	Тип об'єкта	Ступінь затребуваності концептуалізованих об'єктів у відсотках (%)	Тип оцінки	Приклади
Емоційно-оцінна сфера				
1	емоції, почуття	45,7	емоційна оцінка	<i>soft sadness</i>
2	типи зайнятості	28,3		<i>soft handling</i>
3	обстановка, ситуація	26,1		<i>soft darkness</i>
	Всього 46 контекстів	100 %		

**Оцінно-категоризаційний потенціал ЛО soft
в інтелектуальній сфері**

№ п/п	Тип об'єкта	Ступінь затребуваності концептуалізованих об'єктів у відсотках (%)	Тип оцінки	Приклади
Інтелектуальна сфера				
1	ментальні процеси та розумова діяльність	100	інтелектуальна оцінка	<i>soft thinking</i>
	Всього 23 контексти	100 %		

Узагальнюючи, зазначимо, що з іменами прототипічних об'єктів ознака “м'який” виступає як **експерієнціально-параметрична категорія**. Обов'язковий тактильний контакт з об'єктом. У іншому випадку, тактильне сприйняття може замінюватися зоровим, коли людина “домальовує” ситуацію на основі попереднього досвіду з предметом або знань про прототипічну м'якість. Якщо такі параметри, як відсутність опору, пластичність, об'єм / товщина, а також фізіологічні відчуття (комфорт) є нерелевантними, відбувається перекатегоризація ознаки в інші сфери досвіду: **власне параметричну** (параметр інтенсивність / ступінь прояву ознаки), **етиčno-духовну** (етична оцінка), **психофізіологічну** (відсутність психофізіологічного дискомфорту, ступінь прояву ознаки), **емоційно-оцінну** (позитивна емоційна оцінка) та **інтелектуальну** (інтелектуальна оцінка). **Власне параметрична** та **психофізіологічна** категорії доповнюються емоційною оцінкою, яка є другорядною (додатковою) і зумовлена відсутністю інтенсивності ознаки.

Перекатегоризація ознаки супроводжується процесами метонімізації та метафоризації. Метафорична м'якість, хоча й позбавлена тактильного контакту, та все ж повністю не відривається від експерієнціального досвіду людини. Вона так само викликає приємні відчуття та оцінюється людиною позитивно: *His heart, when it came to matters of his family, his horses, and the poetry of Keats, was as soft as a down pillow* [8].

Когнітивною основою перекатегоризації слугує відповідна прототипічна ситуація. Знання про м'який об'єкт або пам'ять про приємні, комфортні відчуття від взаємодії з ним формують основу для асоціативного перенесення ознаки на інші об'єкти, які викликають подібний психологічний стан: *soft goodnight* (дослівно “м'яке добраніч”) – нерізка, ніжне та спокійне добраніч, *soft advertisement* (стримана, ненав'язлива реклама) – подібно до того як м'який об'єкт “не давить” на людину, так і “м'яка реклама” не спричинює тиску або психологічного дискомфорту для людини. З іншого боку, спостерігаємо й протилежно спрямований вектор оцінки, який утворюється на основі денотативної семи “якому бракує твердості” → “якому бракує сили / волі / розумових здібностей тощо”: *soft, weak creature, soft for the army, soft melonhead* та ін.

Оскільки вербалізація концепту є безупинним процесом – своєрідним континуумом, припускаємо, що подальший розвиток концепту сприятиме зміні конфігурацій категорій – їхньому потенційному розширенню або ж, навпаки, звуженню.

Перспективним напрямом для майбутнього дослідження вбачаємо аналіз оцінно-категоризаційного потенціалу синонімічних засобів об'єктивації розглянутого концепту.

Список літератури

1. Концепт (лингво)когнитивный versus концепт (лингво)культурный: онтология и гносеология: зб. наук. праць за матеріалами XIII міжнар. наук. конф., 7 лютого 2014 р. / М-во освіти і науки України. – Х. : Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2014. – 204 с.
2. Кустова Г. И. О типах производных значений слов с эксперієнціальной семантикой / Г. И. Кустова // Вопросы языкознания. – 2002. – № 2. – С. 16 -34.
3. Лаенко Л.В. Перцептивный признак как объект номинации : дис...докт. филол. наук : спец. 10.02.19 / Ласенко Людмила Владимировна. – Воронеж, 2005. – 465 с.
4. Скребцова Т. Г. Когнитивная лингвистика : курс лекций / Т. Г. Скребцова — СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2011. — 256 с.
5. Шафиков С. Г. Категории и концепты в лингвистике / С. Г. Шафиков // Вопросы языкознания. – 2007. – № 2. – С. 3 – 17.

Джерела ілюстративного матеріалу

6. British National Corpus [Electr. res.]. – Режим доступу: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
7. Corpus of Contemporary American English [Electr. res.]. – Режим доступу: <http://corpus.byu.edu/coca>
8. Roberts N. Montana Sky [Electr. res] / N. Roberts. – Electronic library AlfaLib.com. – Режим доступу: <http://alfalib.com/book/141189.html>